

सृजामाता खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन

सृजामाता खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन

- पवित्रा मिश्र / २०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली
केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

पवित्रा मिश्र

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६९

शोध निर्देशक
महादेव अवस्थी

सृजामाता खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली
केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोध पत्र

शोधार्थी

पवित्रा मिश्र

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

सिफारिस पत्र

नेपाली एम.ए. (शैक्षिक वर्ष २०६४-२०६६) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री पवित्रा मिश्रले सृजामाता खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोध मेरा निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । उहाँको यो शोधकार्य सन्तोषजनक भएकाले यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/०६/१७ गते

.....
महादेव अवस्थी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी

तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका विद्यार्थी पवित्रा मिश्रले स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको सृजामाता खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

.....

१. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

.....

२. महादेव अवस्थी
(शोध निर्देशक)

३.

बाबुराम लम्साल
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०६९/८

कृतज्ञता ज्ञापन

सृजामाता खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले शोध निर्देशक आदरणीय गुरु श्री महादेव अवस्थीको कुशल निर्देशनमा रही त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारेकी हुँ । आफ्ना विविध व्यावहारिक कठिनाइका साथै शोधकर्ताको चाप हुँदाहुँदै पनि मलाई शोधकार्यमा अभिप्रेरित गरी प्रस्तुत शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याउन समुचित निर्देशन दिनु हुने शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म कृतज्ञ छु । यसका साथै शोधपत्र तयारीका क्रममा कार्यान्मुख गराउनु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरुहरूप्रति आभारी छु । यस शोधपत्र तयारीका क्रममा समुचित सल्लाह, सुझाव र आवश्यक पुस्तक उपलब्ध गराइ सहयोग गर्नुहुने नइ प्रकाशनका नरेन्द्रराज प्रसाई र उहाँको परिवारप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो अध्ययन कार्यलाई पूर्ण गर्न अटल र अविचलित रूपमा प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने अभिभावक र सम्पूर्ण नातेदारप्रति सदा ऋणी छु । उच्च शिक्षाको अवसर प्रदान गर्नुका साथै शोध लेखनमा समेत अमूल्य सहयोग गर्नुहुने जीवन साथी शान्तिराम तिम्सिनामा कृतज्ञता जाहेर गर्दछु । यो शोधपत्र लेखनको वातावरणमा सहयोग गर्नुहुने बाबु बेनु र छोरा त्रिसबलाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा विभिन्न कोणबाट सहयोग गर्ने मित्र सविता बिमली र तारा आचार्यका साथै सबै सहयोगी मित्रहरूप्रति हृदयतः आभार व्यक्त गर्दछु । यसका साथै आवश्यक सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग र त्यसको पुस्तकालय तथा सम्पूर्ण विभागीय कर्मचारी परिवारप्रति कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

पवित्रा मिश्र
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

विषयसूची

	पृष्ठ
पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय	१-९
१.१. विषय परिचय	१
१.२. समस्या कथन	१
१.३. शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४. पूर्वकार्यको विवरण	२
१.५. अध्ययनको औचित्य	७
१.६. शोधकार्यको सीमाङ्कन	८
१.७. शोधविधि	८
१.७.१. सामग्री सङ्कलन विधि	८
१.७.२. विश्लेषण विधि	८
१.८. शोधपत्रको रूपरेखा	८
दोस्रो परिच्छेद : सृजामाता खण्डकाव्यका रचयिता लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा	१०-२१
२.१. जीवनीका मुख्य पक्षहरू	१०
२.२.१. जन्म, नामकरण र अक्षरारम्भ	१०
२.१.२. शिक्षादीक्षा	११
२.१.३. पेसा	१२
२.१.४. प्रतिकूल स्वास्थ्य, आर्थिक अवस्था र पारिवारिक दायित्व	१३
२.१.५. सामाजिक-राजनैतिक सक्रियता	१४
२.१.६. देहावसान र मरणोपरान्तका सम्भ्रना एवम् सम्मान	१५
२.२. साहित्यिक व्यक्तित्व	१७
२.३. निष्कर्ष	२०
तेस्रो परिच्छेद : 'सृजामाता' खण्डकाव्यको विषयवस्तुगत अध्ययन	२२-५७
३.१. सृजामाता खण्डकाव्यको पहिलो खण्डको आख्यानत्मक विषयवस्तु	२२
३.१.१. कथानक	२२
३.१.२. पात्र विधान	२५

३.१.३	परिवेश विधान	२७
३.१.४	मुख्य विचार	२९
३.२	सृजामाता खण्डकाव्यको द्वितीय खण्डको आख्यानान्त्मक विषयवस्तु	२९
३.२.१	कथानक	२९
३.२.२	पात्र विधान	३२
३.२.३	परिवेश विधान	३४
३.२.४	मुख्य विचार	३५
३.३	सृजामाता खण्डकाव्यको तृतीय खण्डको आख्यानान्त्मक विषयवस्तु	३५
३.३.१	कथानक	३५
३.३.२	पात्र विधान	३८
३.३.३	परिवेश विधान	४०
३.३.४	'सृजामाता' खण्डकाव्यको तृतीय खण्डको मुख्य विचार	४१
३.४	सृजामाता खण्डकाव्यको चतुर्थ खण्डको आख्यानान्त्मक विषयवस्तु	४१
३.४.१	कथानक	४१
३.४.२	पात्र विधान	४४
३.४.३	परिवेश विधान	४६
३.४.४	मुख्य विचार	४७
३.५	अन्त्य खण्डको विषयवस्तुगत अध्ययन	४८
३.५.१	दार्शनिक विचार	४८
३.५.२	सन्देश	५२
३.६	निष्कर्ष	५२
चौथो परिच्छेद : शोध निष्कर्ष		५८-६५
४.१	सारांश	५८
४.२	निष्कर्ष	६२
४.३	भावी शोधकार्यका निम्ति सुझाउ	६५
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची		६६-६७

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप		पूर्ण रूप
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
पृ.	:	पृष्ठ
श्लो.	:	श्लोक
सम्पा.	:	सम्पादक
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान